

ПАВЛОВА Ю. С.,
аспірант кафедри цивільного процесу
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 347.9

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СВІТЛІ НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті досліджено правовий статус електронних доказів у контексті нового Цивільного процесуального кодексу України, проаналізовано теоретико-правові й нормативний підходи до визначення сутності електронних доказів, а також охарактеризовано основні законодавчі новації щодо використання електронних доказів у цивільному процесі. Досліджено спосіб збирання та процесуального закріплення електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет, а також процесуальні особливості проведення експертизи електронних доказів, розміщених на спеціальних цифрових носіях. Окрему увагу приділено деяким недолікам нового Цивільного процесуального кодексу України щодо регулювання правового статусу електронних доказів, а також подальшим шляхам удосконалення використання електронних засобів доказування в цивільному судочинстві.

Ключові слова: електронний доказ, електронний засіб доказування, збирання доказів, судова реформа, новели цивільного процесу.

В статье исследован правовой статус электронных доказательств в контексте нового Гражданского процессуального кодекса Украины, проанализированы теоретико-правовые и нормативный подходы к определению сущности электронных доказательств, а также охарактеризованы основные законодательные новации относительно использования электронных доказательств в гражданском процессе. Исследован способ сбора и процессуального закрепления электронных доказательств, размещенных в сети Интернет, а также процессуальные особенности проведения экспертизы электронных доказательств, размещенных на специальных цифровых носителях. Особое внимание уделено недостаткам нового Гражданского процессуального кодекса Украины относительно регулирования правового статуса электронных доказательств, а также дальнейшим путем совершенствования использования электронных средств доказывания в гражданском судопроизводстве.

Ключевые слова: электронное доказательство, электронное средство доказывания, собрание доказательств, судебная реформа, новеллы гражданского процесса.

This article studies the legal status of electronic evidence in the context of the new Civil Procedural Code of Ukraine, analyzes the theoretical legal and normative approaches to the definition of the essence of electronic evidence, and also describes the main legislative innovations regarding the use of electronic evidence in the civil process. Examines the method of collecting and procedural consolidation of electronic evidence placed on the Internet, as well as procedural peculiarities of conducting examination of electronic evidence, placed on special technical remedies. Particular attention is paid to the flaws of the new Civil Procedural Code of Ukraine regarding

the legal status of electronic evidence, as well as further ways of improving the use of electronic evidence in civil justice.

Key words: *electronic evidence, electronic means of proof, collection of evidence, judicial reform, novels of civil process.*

Вступ. Стрімкий розвиток науково-технічних досягнень привів до зміни характеру суспільних відносин, які дедалі більше відбуваються не в межах безпосереднього міжособистісного спілкування, а в межах віртуального простору. Технічні засоби опосередковують суспільні відносини, стають засобом спілкування та водночас невід’ємним атрибутом суспільного життя.

Положення Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) у редакції від 2004 р. значно обмежували можливість визнання електронних засобів доказування як допустимих доказів під час розгляду цивільних справ. Як наслідок, невідповідність процесуального законодавства рівню науково-технічного прогресу негативно позначалася на можливості учасників цивільно-правового спору повно й усебічно з’ясувати обставини справи. Відтак досить часто сторони в справах, де юридично значимі по суті спору відомості були отримані із застосуванням цифрових технологій, не могли довести існування реально існуючих обставин, що входили до предмету доказування.

Водночас 3 жовтня 2017 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII, на підставі якого Цивільний процесуальний кодекс України викладений у новій редакції. Новий ЦПК України містить 96 новел, які стосуються запровадження електронного документообігу, нових правил сповіщення учасників провадження, боротьби зі зловживанням процесуальними правами, участі судді у врегулюванні спору тощо. Окремі новели цивільного процесуального законодавства присвячені реформуванню правового статусу електронних доказів та визнанню їх як самостійних засобів доказування під час розгляду цивільних справ.

Стан дослідження. Аналізованій проблематиці, а також її окремим питанням присвячували свої праці такі науковці, як Ю.В. Білоусов, А.Т. Боннер, К.Л. Брановицький, Є.В. Васьковський, О.П. Вершинін, С.П. Ворожбіт, К.Б. Дрогозюк, П.П. Зайцев, А.Ю. Калямайко, О.М. Лазько, Є.О. Нефедьєв, В.К. Пучинський, І.В. Решетнікова, С.Я. Фурса, Н.О. Чечина, Є.Ю. Шишасва, К.С. Юдельсон та інші.

Постановка завдання. Метою статті є визначення правового статусу електронних доказів у контексті нової редакції Цивільного процесуального кодексу України, аналіз основних законодавчих новацій щодо визначення способів збирання та процесуального закріплення електронних доказів у цивільному процесі.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- дослідити правовий статус електронних доказів у світлі нового цивільного процесуального законодавства;
- проаналізувати основні законодавчі новації щодо використання електронних доказів як самостійного засобу доказування;
- дослідити способи збирання та процесуального закріплення електронних доказів у контексті новел Цивільного процесуального кодексу України;
- визначити недоліки судової реформи щодо регулювання процесуального використання електронних доказів у цивільному судочинстві.

Результати дослідження. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII уперше в історії цивільного процесуального законодавства України електронні докази були визнані як самостійний засіб доказування нарівні з письмовими та речовими доказами. Безперечно, це одне з прогресивних досягнень нового ЦПК України,

автори якого заклали ідею актуалізувати положення останнього, узгодити його зміст з об'єктивними вимогами сьогодення.

Донині під час дослідження цифрової інформації через відсутність у процесуальних кодексах такого виду доказів, як електронні, суди були змушені відносити звуко- й відеозаписи до речових доказів, а електронне листування, електронні документи – до письмових. При цьому залишалось відкритим питання щодо достовірності таких доказів, адже процесуальне законодавство не враховувало особливості їх дослідження [4].

Новий ЦПК України визначає електронний доказ як інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи, зокрема, електронні документи (у тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- й звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі [1].

Таке визначення є досить прогресивним, оскільки містить широкий перелік видів електронних доказів і джерел інформації. Причому він не є вичерпним, що важливо з огляду на стрімкий технічний прогрес і появу нових видів електронних доказів та джерел інформації, на яких такі докази можуть зберігатися.

Цивільний процесуальний кодекс України в новій редакції підкреслює особливу електронну (цифрову) природу електронних доказів, адже за своєю сутністю електронний доказ – це двійковий комп'ютерний код, який створений за допомогою комп'ютерних засобів та існує на технічних носіях. Він не має матеріального вираження та існує в нематеріальній формі на спеціальних засобах. Це, зокрема, підкреслює його відмінність від письмових і речових доказів, а також необхідність виокремлення електронних доказів як самостійного засобу доказування.

На відмінну від нормативного визначення електронних доказів, у теорії цивільного процесуального права існують дещо інші підходи до визначення сутності й правової природи електронних доказів. Так, наприклад, С.Г. Сафронов та А.В. Минбалєєв під електронними доказами розуміють задокументовану інформацію, представлену в електронній формі, тобто у вигляді, придатному для сприйняття людиною за допомогою електронних обчислювальних машин, а також для передання інформаційно-телекомунікаційними мережами або оброблення в інформаційних системах.

Н.Н. Лебедєва під електронним доказом розуміє відомості про обставини, які підлягають встановленню в справі, у формі, придатній для зберігання й передачі з використанням електронних засобів зв'язку [6, с. 60]. У свою чергу М.В. Горелов визначає електронний доказ як відомості про обставини, що мають значення для розгляду справи, виконані у формі цифрового, звукового або відеозапису [8, с. 128]. Тобто ЦПК України визначає електронні докази через можливий невичерпний перелік форм існування електронних доказів, тоді як теорія цивільного процесу визначає електронні докази через їх характерні властивості.

Тому одним із головних досягнень нового ЦПК України є визнання існування електронних доказів як самостійних засобів доказування нарівні з письмовими та речовими доказами. Визначення правового статусу електронних доказів має не тільки створити правове підґрунтя для їх повноцінного використання під час розгляду справ у суді, а й спонукає до більш широкого використання електронних доказів у цивільно-правових відносинах, учасники яких відтепер можуть менше перейматися щодо захисту власних прав за допомогою електронних засобів доказування.

Не менш прогресивним нововведенням оновленого ЦПК України є встановлення способу дослідження електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет. Донедавна це питання було досить проблемним та так і не знайшло свого однозначного вирішення в правозастосовній практиці через відсутність нормативно врегульованих способів процесуального збирання й отримання фактичних даних, розміщених у мережі Інтернет.

До внесення відповідних змін згідно із Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від

3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII учасники судового процесу використовували різноманітні способи підтвердження порушення їхніх прав у мережі Інтернет: від роздруківки електронних доказів на паперових носіях до проведення комп'ютерно-технічних експертиз. Однак такі способи знаходили критичну оцінку через неможливість безпосереднього дослідження судом самих електронних доказів, розміщених у глобальній мережі, та відсутність критеріїв допустимості таких доказів.

В оновлений ЦПК України включена ч. 7 ст. 85 ЦПК України, відповідно до якої суд за заявою учасника справи або з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних у мережі Інтернет із метою встановлення та фіксування їх змісту. Тобто з моменту набрання чинності згаданим законом України суд наділений процесуальними повноваженнями безпосередньо дослідити відомості з глобальної мережі Інтернет на предмет наявності тих чи інших фактичних даних, які входять до предмету доказування в справі.

Огляд веб-сайту в мережі Інтернет здійснюється в загальному порядку, передбаченому для огляду доказів за їх місцезнаходженням, тобто з обов'язковим повідомлення учасників справи про огляд веб-сайту в мережі Інтернет. Неявка учасників провадження не перешкоджає огляду веб-сайту, однак неявка одного з них є підставою для обов'язкового здійснення відеофіксації огляду технічними засобами, що також є новелою процесуального законодавства. За участю учасників провадження суддя оглядає зміст і форму електронного доказу, оформлює результати огляду в окремому протоколі, у межах якого перелічує всі вчинені процесуальні дії.

Водночас новий ЦПК не містить прямої відповіді на питання, яким чином сам суддя повинен фіксувати зміст електронного доказу та сам факт його розміщення в мережі Інтернет: шляхом його друку на паперових носіях і посвідчення власним підписом, шляхом збереження електронних доказів на технічних носіях із захистом інформації електронним підписом судді або іншим чином. Стаття 85 ЦПК України лише передбачає, що до протоколу додаються разом з описом усі складені чи звірені під час огляду на місці плани, креслення, копії документів, а також зроблені під час огляду фотознімки, електронні копії доказів, відеозаписи тощо. У зв'язку із цим, вочевидь, обрання того чи іншого засобу фіксування залежить від волевиявлення судді та природи самого електронного доказу (текстові документи, аудіо-, відеоматеріали тощо), який забезпечив би достовірність і збереження відтворювальних властивостей електронного доказу впродовж тривалого часу.

Окрім огляду електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет, новий ЦПК України передбачає такий спосіб збирання доказів, як призначення експертизи для встановлення та фіксування змісту веб-сайту (сторінки), інших місць збереження даних у мережі Інтернет за умови, якщо це потребує спеціальних знань і не може бути здійснено судом самостійно або із залученням спеціаліста.

Як уже зазначалося, властивістю електронних доказів є їх вразливість, здатність змінювати їх зміст без очевидних ознак втручання. У зв'язку із цим звернення з позовною заявою, а тим паче повідомлення сторони про здійснення огляду або експертизи веб-сайту в мережі Інтернет саме по собі може спровокувати втручання зацікавлених осіб до змісту електронних доказів у глобальній мережі або вчинення дій із метою їх повного видалення. Можливість учасника провадження впливати на зміст і форму джерел фактичних даних, які підлягають доказуванню, ставить у нерівне становище сторони в справі та звужує процесуальні можливості позивача захистити порушені права.

На нашу думку, для збільшення ефективності судового захисту варто було б застосовувати інститут забезпечення доказів шляхом огляду судом електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет, який також зазнав змін із прийняттям нового цивільного процесуального законодавства. По-перше, інститут забезпечення доказів передбачає можливість здійснити огляд електронних доказів у мережі Інтернет без повідомлення іншої сторони. Умовою цього є невідкладність процесуальної дії, несвоєчасне вчинення якої може призве-

сти до втрати важливої інформації, неможливості встановлення належного відповідача або ризиків знищення (зміни) електронних доказів, якщо другій стороні стане відомо про забезпечення доказів шляхом їх огляду.

По-друге, забезпечення доказів можливе до подання позовної заяви до суду. На відміну від попередньої редакції ЦПК України, положеннями Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII передбачено можливість звернення з позовом протягом 10 днів із дня винесення ухвали про задоволення відповідної заяви. Збільшення строку звернення з позовною заявою надає позивачу більше часу для підготовки позовної заяви з урахуванням інформації, отриманої в результаті забезпечення доказів. Водночас сам факт збільшення строку зумовлений процесуальними засобами оптимізації розгляду цивільних справ, що полягає в обов'язку подання всіх необхідних доказів саме на момент звернення з позовною заявою.

Водночас ч. 4 ст. 116 ЦПК України передбачено, що забезпечення доказів до подання позовної заяви здійснюється судом першої інстанції за місцезнаходженням засобу доказування або за місцем, де повинна бути вчинена відповідна процесуальна дія [1]. Тобто новий ЦПК України не містить прямої відповіді на питання, куди необхідно звертатись із заявою про забезпечення електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет, до подання позовної заяви.

Будь-яка інформація в мережі Інтернет зберігається на спеціальному обладнанні, яке у свою чергу має мережеві ідентифікатори. За допомогою таких ідентифікаторів та відкритих інтернет-сервісів будь-яка людина може встановити місцезнаходження обладнання, на якому зберігається електронний доказ, розміщений у мережі Інтернет, а також інтернет-провайдера, який надає доступ до такого обладнання. Із цією метою достатньо зазначити домен сайту, на якому розміщено електронний доказ та який завжди є відкритим і відомим для будь-якого абонента мережі, у спеціальних пошукових підрозділах відкритих інтернет-ресурсів «2ip» та «whois». Результатом зазначених дій буде встановлення IP-адреси домену, місцезнаходження серверу, на якому зберігаються дані сайту, та найменування інтернет-провайдера, який забезпечує доступ до такого обладнання.

Вважається сумнівним, що учасники судового провадження вдаватимуться до процедури встановлення «фізичного» місцезнаходження електронних доказів. Обладнання, на якому перебувають електронні докази, може бути розміщене в будь-якій країні світу, а вищезазначені електронні ресурси не належать до офіційних баз даних, що ставить під сумнів результати наданих послуг. У зв'язку із цим більш практичним (проте нормативно не визначеним) вважаємо звернення із заявою про забезпечення доказів, розміщених у мережі Інтернет, до суду, який вирішуватиме справу по суті, тобто подання заяви про забезпечення доказів за правилами підсудності цивільного спору.

Окрім вищезазначеного, на нашу думку, аналіз положень нового ЦПК України свідчить про наявність певних недоліків щодо порядку подання й збирання електронних доказів. Так, у новому ЦПК України недостатньо уваги приділено критеріям допустимості електронних доказів. Не викликають питань докази, скріплені електронним цифровим підписом, а також докази, розміщені в мережі Інтернет та оглянуті судом у межах відповідної процесуальної дії. Водночас новели цивільного процесуального законодавства не регулюють питання допустимості інших електронних доказів. Наприклад, спірним у правозастосовній практиці залишається питання використання електронного листування.

До набрання чинності новим ЦПК України суди, як правило, виходили з того, чи передбачена можливість електронного листування умовами укладеного договору, чи зазначено в договорі конкретну електронну адресу, з якої здійснюватиметься листування, та в сукупності з іншими доказами оцінювали належність і допустимість електронного листування. Однак ЦПК України в новій редакції не дає відповіді на питання про те, яким критеріям допустимості має відповідати електронний лист, яким чином можливо використовувати

електронне листування як доказ у суді, що є оригіналом електронного листа та як перевірити дійсність його роздрукованої паперової копії.

Крім цього, викликають питання взагалі можливості подання паперової копії електронного доказу. Так, відповідно до ч. 3 ст. 100 ЦПК України учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.

Відповідно до п. 15.1 Перехідних положень ЦПК України до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи подання, реєстрація, надсилання процесуальних та інших документів, доказів, формування, зберігання й надсилання матеріалів справи здійснюються в паперовій формі.

Отже, законодавець наділив учасників провадження правом подавати електронні докази в паперових копіях, що є особливо актуальним до початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Водночас порядок засвідчення паперових копій електронних доказів жодним законом не визначений. Чинне законодавство не визначає, хто має право засвідчувати паперові копії електронних доказів, яким вимогам вони повинні відповідати, які дії повинні вчинити учасники провадження для надання паперовій копії електронного доказу доказової сили. У зв'язку із цим виникає питання про те, що є належним чином засвідченою паперовою копією електронного доказу, яка має бути засвідчена відповідно до закону.

На думку окремих науковців, посвідчення паперових копій електронних доказів повинне вчинятись аналогічно до посвідчення копій письмових доказів відповідно до вимог Національного стандарту України Державної уніфікованої системи документації, Уніфікованої системи організаційно-розпорядчої документації «Вимоги до оформлювання документів» ДСТУ 4163-2003, затвердженого Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 7 квітня 2003 р. № 55.

Так, І.М. Попова вважає, що внаслідок проставлення власних реквізитів на паперовій копії електронного документа особа, уповноважена засвідчувати ці копії, бере на себе відповідальність за відповідність відомостей, зафіксованих у ній, оригіналу документа. Тому можна стверджувати, що для надання паперовій копії електронного документа юридичної сили необхідно зафіксувати обов'язкові реквізити шляхом їх засвідчення уповноваженою на те особою, яка буде нести відповідальність за відповідність відомостей, зафіксованих у копії електронного документа, шляхом перевірки цілісності інформації за допомогою електронного цифрового підпису [9].

Пунктом 5 ст. 95 ЦПК України в новій редакції передбачено, що учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який перебуває в нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення. Однак цей порядок стосується лише копій письмових доказів, а засвідчення паперових копій електронних доказів залишилось поза нормативним урегулюванням. Як наслідок, подання паперових копій електронних доказів може викликати сумніви в інших учасників провадження щодо допустимості таких доказів з огляду на відсутність визначеного законом порядку посвідчення таких доказів.

Висновки. Досягненням нового Цивільного процесуального кодексу України є визнання електронних доказів як самостійних засобів доказування нарівні з письмовими й речовими доказами. Таке нововведення є адекватною відповіддю на сучасні вимоги суспільства, що має сприяти більш повному та всебічному з'ясуванню обставин справи.

На окрему увагу заслуговують ті норми оновленого ЦПК України, які встановлюють законні способи процесуального закріплення й дослідження фактичних даних, розміщених у мережі Інтернет. Відтепер суд наділяється процесуальними повноваженнями здійснити безпосереднє дослідження електронного доказу, засвідчити як факт його існування, так і зміст фактичних даних, що містить електронний доказ, а в разі, якщо це потребує спеціальних знань, має можливість призначити експертизу для встановлення та фіксування змісту веб-сайту (сторінки), інших місць збереження даних у мережі Інтернет.

Така практика відповідає сучасним світовим тенденціям лібералізації вимог до допустимості доказів, що виражається в наданні судді можливості самостійно дослідити електронний доказ та оцінити його значущість з урахуванням інших доказів із метою правильного розгляду справи.

Попри очевидну прогресивність нововведення, легко спрогнозувати в недалекому майбутньому подальші доопрацювання й удосконалення інституту електронних доказів, що зумовлено відсутністю усталеної судової практики застосування відповідних норм, специфікою електронних доказів, пов'язаною з їх цифровою природою, а також стрімким розвитком цифрових технологій.

Перспективами подальших наукових пошуків у цьому напрямі є дослідження способів збирання й процесуального закріплення електронних доказів за правилами нового ЦПК України, виявлення прогалин правового регулювання електронних засобів доказування та шляхів їх подолання, а також дослідження практики використання електронних доказів у світлі нового цивільного процесуального законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 23 березня 2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.
2. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.
3. Боннер А.Т. Електронний документ як доказ у цивільному та арбітражному процесі / А.Т. Боннер // Закон. – 2009. – № 11. – С. 141–157.
4. Воронюк А.А. Электронные доказательства: что считать оригиналом, а что – копией? / А.А. Воронюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zib.com.ua/ru/130967-elektronnie-dokazatelstva-chto-schitat-originalom-a-chto-ko.html>.
5. Ворожбит С.П. Интернет как источник доказательств по гражданским делам / С.П. Ворожбит // Закон. – 2008. – № 1. – С. 107–113.
6. Дрогозюк К.Б. Сучасні джерела доказування у цивільному процесі України та Франції / К.Б. Дрогозюк // Право і суспільство. – 2016. – № 1. – С. 52–63.
7. Каламайко А.Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі / А.Ю. Каламайко // Право та інновації. – 2015. – № 2. – С. 127–132.
8. Лазько О.М. Перспективи розвитку електронних (технічних) засобів доказування в цивільному процесі України / О.М. Лазько // Європейські перспективи. – 2015. – № 1. – С. 125–129.
9. Попова І.М. Правове регулювання засвідчення копій електронних документів / І.М. Попова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://core.ac.uk/download/pdf/47236268.pdf>.
10. Стеблевський А.О. Електронні докази – новела до трьох процесуальних кодексів / А.О. Стеблевський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chp.com.ua/all-news/item/49977-elektronni-dokazi-novela-do-trokh-protse-sualnikh-kodeksiv>.

